

FRANSUZ TILI TOVUSHLARDAGI TARIXIY O'ZGARISHLAR

Mamasoliyeva Gulchexra Abduxalilovna

Andijon davlat chet tillar instituti Frantsuz tili

nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi

Kanjaboeva Maftuna

Andijon davlat chet tillar instituti

Роман-герман ва славян тиллари факультети III bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fransuz tilining tarixiy fonetikasi evolyusiyasi ya'ni fransuz tilining til sifatida shakllanishining tarixiy jarayonlari tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: o'rta asr, so'z kategoriyalari, fonografiya, tabiiy evolyusiyasi, talaffuz, taraqqiyot darajasi.

Yer yuzida insoniyat bor ekan, ular o'rtasidagi aloqa vositasi bo'lgan tillar ham xamisha rivojlanishda davom etaveradi. Insonlar uchun ravshan bo'lgan nutq orasidagi o'zaro munosabatlar ham taraqqiyot darajasini belgilab beradi. Bunga misol qilib biz fransuz tili unililari va urg'ularidagi o'zgarishlar haqida fikr yuritamiz..

Zamonaviy fransuz tilida sodir bo'lgan fonetik o'zgarishlar ko'p sonli emas, ammo ularning ayrimlari tilning butunlay qiyofasini o'zgartirish uchun etarli umumiy mazmunga ega. Bu o'zgarishlar asosan o'rta davr deb atalgan vaqtda sodir bo'lgan. Bu davr 1300 va 1600 yillar oralig'iga to'g'ri keladi. Bundan tashkari keyinchalik XVII asrdan boshlab tildagi ayrim so'z kategoriyalari o'rtasidagi jiddiy farqlanishlar ro'y berdi. Bu narsa nazariyotchi olimlar va fonografiya ta'siri ostida sodir bo'lgan. Bu esa ko'pincha tovushlarning tabiiy evolyusiyasini buzgan yoki halaqit qilgan.

Urg'u xuddi eski fransuz yoki lotin tillaridagi bo'g'inda qanday bo'lsa, shunday kolgan. Ammo o'zaro so'zlashuv tilida urg'uni alohida so'zlarga emas, balki so'zlar birikmasiga qo'yishga bo'lgan intilishi kuchaygani kuzatilmokda. Masalan, mana bunday ko'shilgan birikma **les grands hõmmes** "buyuk odamlar" birikmasi fakat bitta urg'uga ega bo'lsa, ammo **les hõmmes grãnds** "baland (yüksak) odamlar" birikmasida ikkita urg'uni kuzatamiz. **Il y avait | une fois| un vieux roi| qui n'avait pás| d'enfants|** " bor ekan, yo'q ekan, qari bir qirol yashagan ekan, uning bolalari yo'q ekan" – gapida aslida faqatgina 5 ta urg'u bo'lib, ammo so'zlar o'n to'rttani tashkil qiladi. Tilning qiyofasiga ta'sir qiluvchi boshqa bir omil bu talaffuz o'rnatish bo'lib (asosan parij talaffuziga xos), ushbu talaffuz eski shevalar ta'sirida Fransiyaning ayrim joylarida hanuzgacha saqlanib qolgan. Faqatgina urg'u ostida aniqlanishi mumkin bo'lgan narsa, ya'ni unililarga talaffuz davomiyligi ham hamma joyda ham bir xil emas: janubda u o'rtacha soniyaning yettidan bir ulushini, shimolda esa – beshdan bir ulushini tashkil etadi.

Quyida tovush sifatining muhim o'zgarishlari ko'rsatilgan, ushbu unililar turli holatlarda shunday o'zgarishlarga duchor bo'ladi.

a) O'rta asrlarning oxiridan boshlab unililar quyidagi holatda o'zgarishni boshidan kechirdi: "s" dan oldin + undosh. Bu holatda e yanada cho'ziqroq bo'lib qolgan. « Tęste

soʻzi « tête » yaʼni oʻzbek tilidagi “bosh”soʻziga aylanib qolgan va boshqalar. Til oldi oʻ tovushi, til orqa oʻ tovushiga oʻzgarib, choʻziq talaffuzni talab qilgan. Misollarda koʻrib chiqamiz: paste, asne, çoste soʻzlari pâte “xamir”, âne “eshak”, sôte “qirgʻoq” kabi talaffuz qilina boshlagan. Shunday oʻzgarishlarga, yozuvda aks etmasada, “a” va “o” soʻz oʻrtasida ikkita oldidagi holatda va soʻz oxirida reduksiyaga uchraganning oldiga duchor boʻldi. Bunga casse “kassa” soʻzini misol qilishimiz mumkin. Qadimgi fransuz tilida « gras » yogʻli, « os » suyak, « fosse” chuqur soʻzlardagi unlilar fosse soʻzi talafuzi shaklida boʻlgan. Xuddi shu narsa oʻning z dan oldingi holatida ham sodir boʻldi.

Shevalarga xos boʻlgan shouse talaffuzi sharq va gʻarbda uchrab turadigan shevalardagi talaffuzlarda, hatto saroyda ham ildiz otdi va XVI asrda yetakchi boʻlishiga sal koldi. Bundan yuqoridagi talaffuzlar butun Fransiya boʻylab uchraydigan degan xulosaga kelish kerak emas.

Normandiyada, hatto Parijda ham koʻpincha “tête” oʻrniga “tete” ni eshitish mumkin. Janubliklarda faqatgina bitta “a” boʻlib, u old va orqa oraligʻida talaffuz etiladi. patte (“panja”) va pâte (“xamir”) kabi yoʻllarni yaxshi farqlashmaydi; sharkda, Lion va Parijda quyidagi qabi soʻzlarda “a” oʻrniga “â” ni koʻllash odat tusiga kirgan: table (“stol”), flatte (“alanga”), orage (“momaqaldiraq”), ushbu soʻzlar u yerda tâble, flâtte, orâge tarzida talaffuz qilinadi.

Janublik fransuzlar “o” tovushini “z” hamda va qoʻsh undosh (ikkilangan) “s” undoshlari oldidan ochiq va qisqa talaffuz qilishda holatini hanuzgacha davom etayotganini chöse, röse, fösse, grösse – “semiz”, “yoʻgʻon” kabi soʻzlarida kuzatish mumkin. Koʻpincha kuzatish natijasida quyidagi soʻzlarda “o” tovushini : autre “oʻzga”, épaule “elka”, ushbu soʻzlarni ular “otre”, “épole” tarzidagi talaffuzni eshitish mumkin, yoki aksincha esa “röbe” soʻzini “robe” kabi talaffuz kilishadi.

b) XVI asrda roʻy bergan oddiy talaffuzidagi oʻzgarishlar sekin-asta oʻrnashib koldi, bu “e” ga nisbatan roʻy berdi: “e” diftongi “ie” ga va “o” esa yangi “œ” tovushiga oʻzgardi. Har doim ochiq boʻgʻinda keluvchi unlilar endi talaffuz etilmaydigan unlilar bevosita oxirgi holatida yoki soqov undosh oldida yopiq tovush boʻlib koldi, ammo talaffuz kilinadigan undoshlar oldida ochiq tovushga aylandi.

Shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, yillar, asrlar va maʼlum bir davrlardan tortib hozirgi davrgacha tildagi katta oʻzgarishlarni, ayniqsa tovushlar oʻrtasidagi oʻzgarishlar kuatishimiz mumkin. Bu esa til hamisha harakatda, oʻzgarishda va rivojlanishda ekanligidan daollat beradi.

ФЙДАЛНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Mamasolieva G. A. ФРАНЦУЗ ТИЛИ ТАРИХИЙ ФОНЕТИКАСИНИ ЎРГАНИШ ТАРИХИДАН. Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник НамГУ- NamDU ilmiy axborotnomasi-2022-yil_10-son
2. Annick ENGLEBERT. Phonétique historique et histoire de la langue. Paris : septembre 2015. 2e édition 2. Ҳ. Неъматов. “Ўзбек тили тарихий фонетикаси” Тошкент 1992.

3. Janyne Capdeville .”Petite histoire de la langue française” Université de Pau et des Pays de l’Adour, France
4. Michèle Perret.. Introduction à l’histoire de la langue française. 5e édition Armand Colin 2020
5. Brunot F., “Histoire de la langue français”, Paris, Éditions A. Colin, 1966-67
6. Ирина Александровна Подтергера. “Что такое история языка?” Slavisches Seminar der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg Werthmannstr. 14 .2015
7. Мамасолиева, Г. А. (2023). ФРАНЦУЗ ВА ТИЛИ УНЛИЛАРНИНГ СИНТАГМАТИК ҲОЛАТДАГИ ДАРАЖАЛИ МУНОСАБАТИ. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(5), 2388-2396.